

רב חיים אברהם שיוביץ
רב קהילת שערי תפילה, טינעק
ראש בית מדרש, ישיבת רמז

לז"נ הרב משה בן הרב יצחק
אשר זצוק"ל הי"ד.

דברי תורה אלו מבוססים על
שיעור של הר' טברסקי זצ"ל.

מצות קידוש השם

דייק הר' משה טברסקי זצוק"ל הי"ד מלשון הרמב"ם שמצות קידוש השם הוי מצוה כללית- תכליתית המוטלת על כלל ישראל לקדש שם שמים בעולם. וז"ל הרמב"ם (ריש פ"ה מהל' יסודי התורה) "כל בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל". ולשון "כל בית ישראל" משמע שהיא מצוה כללית. וכן משמע בלשונו בספר המצות (מצוה תשיעית) שכתב "וזאת היא מצות קדוש השם המצווים בה בני ישראל בכללם", והמלה המיותרת של "בכללם" משמע כלשון "כל בית ישראל" שתכלית כלל ישראל היא מצוה זאת, לקדש את השם. ואמר הר' טברסקי שלפי"ז מובן חוזק לשון הרמב"ם במה שכתב (שם בספ"ה"מ) שבזמן חנניה מישאל ועזריה "לא היה שם מקדש שם שמים והיתה בזה חרפה גדולה על ישראל שנעדרה המצוה הזאת מכלם ולא היה שם מקיים אותה". ולשון "חרפה גדולה" מורה שזה לא היה רק חסרון של מצוה אחת, אלא חסרון במצוה תכליתית של חיוב כלל ישראל. ועוד משמע שאחרי שעמדו חנניה מישאל ועזריה לקדש את השם, תיקנו את החסרון בעבור כל בית ישראל, שהם פירסמו את אמונת כל בית ישראל. ועוד הביא הרמב"ם את לשון הספרא (אמור ספ"ט) "על מנת כך הוצאתי אתכם מארץ מצרים על מנת שתקדשו שמי ברבים". ומבואר שהתכלית של קיום כלל ישראל, מתחילת היותינו לעם, היא לקדש את השם.

ועוד דייק הר' טברסקי מלשון הרמב"ם (שם בספר המצות) שחיוב קידוש השם אינו מצד חומר איסור עבודה זרה אלא כדי לפרסם את האמונה שלנו לעולם, וז"ל, "וענין זאת המצוה אשר אנחנו מצווים לפרסם האמונה הזאת האמתית... נמסור עצמנו למיתה ולא נתעהו לחשוב שכפרנו ואף על פי שלבנו מאמין בו יתעלה". והיינו משום דקי"ל

שהמשתחוה לצלם ולבו לשמים אינו עובר באיסור ע"ז בכלל, וע"כ חיוב מסירת נפש הוא דוקא לפרסם את האמונה לעולם.

ויש לעיין בפירסום האמונה, שהוא התכלית של מצות קידוש השם, אי בעיקר הוי כלפי הישראלים הרואים, או לפרסם את האמונה לעולם, ובמיוחד לגויים. ומלשון הרמב"ם בספה"מ קצת משמע שהעיקר הוא לגויי העולם, שכתב ש"אנחנו מצווים לפרסם האמונה הזאת האמתית בעולם... נמסור עצמנו למיתה ולא נתעהו לחשוב שכפרנו". וא"כ יש לעיין אמאי בעינן עשרה ישראלים לדין קידוש השם במצוה קלה בפרהסיא, וז"ל הגמרא, (סנהדרין דף עד:) וכמה פרהסיא, אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן: אין פרהסיא פחותה מעשרה בני אדם. פשיטא, ישראלים בעינן, דכתיב (ויקרא כב) ונקדשתי בתוך בני ישראל. בעי רבי ירמיה: תשעה ישראל ונכרי אחד מהו, תא שמע, דתני רב ינאי אחוה דרבי חייא בר אבא: אתיא תוך תוך, כתיב הכא ונקדשתי בתוך בני ישראל וכתיב התם (במדבר ט"ז) הבדלו מתוך העדה הזאת מה להלן עשרה וכולהו ישראל – אף כאן עשרה וכולהו ישראל.

ואף שבאמת צ"ע בהו"א שימנה נכרי אחד למנין עשרה, מה שלא מצינו בשום מקום, עוד צ"ע אמאי פשיטא שישראל בעינן אם התכלית של הפירסום היא לפרסם לעולם את האמונה שלנו. ועוד יש לזקק בלשון הרמב"ם שכתב (ריש פ"ה מהל' יסודי התורה) "כיצד, כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור וכו'". ויש לעיין אי בעינן אנס שהוא עכו"ם, או דלאו דוקא עכו"ם אלא שדיבר בהווה והוא הדין אנס ישראל. ואם כנים הדברים שמצות קידוש השם היא לפרסם את האמונה לעולם, אפשר שלא שייך אלא בעכו"ם דוקא (או לפחות שיהא בפני עכו"ם).

הנה אמר הגרי"ד סולוביציק זצ"ל (עי' ספר דברי הגות והערכה, במאמר "בית הכנסת – מוסד ורעיון" אות יא) לבאר את הענין של מנין וציבור בקשר לתפילה בציבור ודבר שבקדושה. תפילתינו עומדת במקום קרבנות ציבור ששונים לגמרי במהותם מקרבנות השותפין. קרבן ציבור היא קרבן הבא מכל עדת בני ישראל, והוא הדין נמי בתפילה בציבור. לומדים מפסוק "ונקדשתי בתוך בני ישראל" שדבר שבקדושה צריכה כל עדת ישראל, ולא חלק מבני ישראל. וההיתר לומר קדושה בעשרה היא משום שחידשה התורה שגם עשרה עומדים כנציגים של כלל ישראל, כשלוחי העדה כולה. כלומר, בלשון הגרי"ד, "עשרה הנושאים תפילתם בבית הכנסת, מתפללת עמם כנסת ישראל כולם. ההם הם כנסת ישראל, על כן הותרה הקדושה בנוכחות העשרה."

והנה, אם נצטרף דברי הר' טברסקי זצ"ל עם דברי זקנו הגרי"ד זצ"ל נמצא שהוא הדין בקידוש השם, שבאמת נתקדש שם שמים רק בתוך כל עדת ישראל, אלא שלפעמים יחידים יכולים להיות כנציגים של כל עדת ישראל. והיינו, אם יאנס עכו"ם לישראל לעבוד עבודה זרה, ממילא נמצא שהוא נציג של כלל ישראל. וכן במצוה קלה בפרהסיא עומדים העשרה אנשים כנציגים של כלל ישראל, והם מקדשים את השם. וזאת אומרת שחידשה התורה דהוי כאילו כל עם ישראל פירסמו את אמונתנו לעולם. זה חידוש הלכתי וגם אמיתי בעיני בגויים העומדים עלינו, שהקדושים האלו הוו כנציגי העם כולו.

נסתפקו הראשונים אם הנאנס נמנה למנין עשרה, או שבעיני עשרה לבד ממנו, ועיין במנחת חינוך (מצ' רצו) שהעלה שיש לומר שצריכים עשרה בלי הנאנס משום שאחרי שיהרג יהיה חסר במנין עשרה. ומאידך כתב שאם לא יהרג יהיה חילול השם בפני עשרה, והניח בצ"ע. וע"ע בזה בגליון מהרש"א ובדרכי תשובה (יו"ד קנז:כד). ולפי דברינו יש לומר שודאי נמנה הנאנס במנין עשרה שכל העשרה הם מקדשים את השם ביחד בעבור כלל ישראל.

עוד יש לדקדק בלשון הרמב"ם שבספר המצות ביאר את מצות קידוש השם דוקא בקשר לאיסור עבודה זרה, וקצת משמע שרציחה וגלוי עריות אינם בכלל קידוש השם, אלא דין אחר שאין היתר פיקוח נפש ברציחה וגלוי עריות. אך במשנה תורה (ריש פ"ה מהל' יסודי התורה) כתב הרמב"ם להדיא שכולם בכלל קידוש השם, וז"ל (ה"ד) "כל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור ונהרג ולא עבר הרי זה קידש את השם, ואם היה בעשרה מישראל הרי זה קידש את השם ברבים כדניאל חנניה מישאל ועזריה ורבי עקיבא וחביריו, ואלו הן הרוגי מלכות שאין מעלה על מעלתן, ועליהן נאמר כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה, ועליהם נאמר אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח, וכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור ועבר ולא נהרג הרי זה מחלל את השם, ואם היה בעשרה מישראל הרי זה חילל את השם ברבים ובטל מצות עשה שהיא קידוש השם ועבר על מצות לא תעשה שהיא חלול השם." ומבואר להדיא דכל ג' החמורות וגם מצות קלות בשעת השמד ובפהסיא כולם בכלל קידוש השם. ונראה לבאר שעיקר מצות קידוש השם היא לפרסם את האמונה, ומניעתנו מלעבוד עבודה זרה מורה בגלוי שאמונתנו חזקה ולא נתעה לחשוב שכפרנו חס ושלום. אך זה שייך דוקא בע"ז, אבל שאר העבירות אינם מורים על

אמונתנו. אך מאחר שחידשה התורה שמחוייבים למסור נפשינו בשבילם, ממילא כולם בכלל קידוש השם. ולכן בספר המצות ביאר הרמב"ם את עיקר הקיום של קידוש השם, ובמשנה תורה הרחיב בה.

תלמיד אחר שאל לר' טברסקי אם נחשב כקידוש השם אם נהרג יהודי בלי האפשרות לבחור אם יהרג או יעבור. והוא ענה שבטח נחשב כקידוש השם, והביא ראיה מר' עקיבא וחביריו שנרצחו בעל כרחם ומ"מ נחשבים כדוגמא של קידוש השם בלשון הרמב"ם (הלכות יסודי התורה ה:ד) "כל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור ונהרג ולא עבר הרי זה קידש את השם, ואם היה בעשרה מישראל הרי זה קידש את השם ברבים כדניאל חנניה מישאל ועזריה ורבי עקיבא וחביריו, ואלו הן הרוגי מלכות שאין מעלה על מעלתן, ועליהן נאמר כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה, וכו'" והסביר משום שבחר ר' עקיבא ללמוד תורה כנגד גזירת המלכות אע"פ שידע שיש בו סכנה. ולפי זה יש להוסיף שכל מי שחי כיהודי בארץ ישראל או בכל העולם, ומכיר את הסכנות, קידש את השם בחייו, ואם נהרג בשביל זה הרי הוא קידש את השם.

המשיך הגרי"ד לכתוב (שם) בקשר לתפילה בציבור, שאינו רק צירוף של כל כנסת ישראל החיים באותו רגע, אלא גם אלו שכבר חיו, וגם אלו שעתידיים לחיות במסורת ישראל, "כנסת ישראל חובקת עבר, הווה ועתיד, הנושאת תפילתה עם כל מניין מישראל." וכמו כן יש לומר בקשר לאלו שמקדשים את השם בעד כלל ישראל, דהם נציגים את כל כנסת ישראל בכל הדורות, והקדושים מצטרפים יחד עם ר' עקיבא וחביריו וכל קדושי ישראל מכל הדורות.